

הרואיזם מצודד: על "סופי שול, הימים האחרונים", והתנגדות לרייך השלישי בזיכרון הגרמני

מרק וולוביץ*

חברי תנועת "הוורד הלבן", אשר פעלו במינכן בשנים 1942-1943 וקראו להתנגדות פאסיבית למשטר הנאצי, נתפסו והוצאו להורג עוד בטרם הצליחה התנועה להפיץ את דברה ולהביא לתסיסה חברתית. חוסר ההצלחה לא מנע מבעדה – ואולי אף סייע לה – להיהפך עם תום המלחמה וברבות השנים לסמל ממלכתי וציבורי של התנגדות גרמנית הראויה להאדרה, יותר ממרבית גילויי ההתנגדות שנרשמו ברחבי גרמניה בימי הרייך השלישי. להכרה מיוחדת זכתה חברת הקבוצה סופי שול, סטודנטית בת 22 אשר פעלה לצד אחיה הנס, 24, להפצת הכרוזים. שול ממשיכה לשמש כסמל ומופת להתנגדות מוסרית אמיצה תחת שלטונו של היטלר.

ב-2005 יצא לאקרנים בגרמניה הסרט "סופי שול: הימים האחרונים" (*"Sophie Scholl: Die letzten Tage"*), בבימויו של מרק רותמונד (*Rothemund*), ובכיכובה של יוליה ינטש (*Jentsch*). זהו הסרט העלילתי הרביעי במספר העוסק ב"וורד הלבן", כאשר בסרט זה הזרקורים מופנים אל סופי שול בלבד. טווח הזמן המוצג בסרט מתמקד בימים האחרונים של חייה, מיום תפיסתה ועד למועד הוצאתה להורג, חמישה ימים לאחר מכן. מרבית עלילת הסרט מתרחשת במשרדי הגסטפו בכלא *Stadttheim* במינכן, שם הייתה עצורה, ובחקירה שעברה על-ידי איש הגסטפו. הסרט מבוסס בעיקרו על תמלילי החקירה אשר נמצאו בארכיונים מזרח-גרמניים שנפתחו לאחר נפילת החומה. הסרט הוא אחד המצליחים ביותר בתולדות גרמניה, זכה בעשרות פרסים, וביניהם פרס הבמאי והשחקנית הראשית בפסטיבל ברלין, ואף היה מועמד לפרס האוסקר.

---

* מרק וולוביץ' הוא תלמיד לתואר שני במרכז ללימודים גרמניים בפורום אירופה של האוניברסיטה העברית.

בחיבור זה אבקש לעמוד על הגורמים הפוליטיים אשר דרכם ניתן להסביר את הצלחתו המשגשגת של הסרט, ואת המעמד הייחודי של תנועת ה"וורד הלבן" ושל סופי שול בזיכרון המלחמה הגרמני. כמו-כן, אפרט מה היו "נקודות התורפה" בסיפור של תנועת ה"וורד הלבן" מבחינת זיכרון המלחמה בחברה הגרמנית, נקודות אשר במסגרת הסרט טושטשו, הושמטו או נדחקו לפינה. לאחר שאציג בקצרה את פרטי פעילותם של האחים שול במסגרת התנועה, אפנה לשתי השאלות המרכזיות הסובבות את עלילת הסרט ואת הצלחתו: מדוע דווקא "סופי שול", ומדוע דווקא "הימים האחרונים". יודגש שאין בכך כדי להמעיט מערכם של סופי שול וחברי תנועת ה"וורד הלבן". עיקר הכוונה בחיבור זה היא להבין את הרקע העומד מאחורי מעמדן של דמויות אלה בגרמניה, ולזהות כיצד הדבר בא לידי ביטוי בסרטו של רותמונד.

סופי שול ו"הוורד הלבן"

סופי שול נולדה ב-1921 בעיירה פורכטנברג שבחבל באדן-וירטמברג. היא וארבעת אחיה ואחיותיה הצטרפו בצעירותם לתנועות הנוער של היטלר, אם כי סופי והנס התרחקו בהדרגה מפעילות אקטיבית בתנועה, שחברות בה הייתה חיונית על-מנת להירשם לבחינות בגרות ולמוסדות אקדמיים. אבי המשפחה, רוברט שול, היה פרוטסטנט אדוק ופציפיסט שלא ראה בעין יפה את ההתפתחויות הפוליטיות בגרמניה. הוא ניסה להניא את ילדיו מללכת שבי אחר המשטר הנאצי, אף כי השתדל שהדבר לא יסכן אותם ולא יפגע בהתקדמותם בלימודים. הנס, סטודנט לרפואה באוניברסיטת מינכן, גויס ב-1938 לחיל הרפואה של הווראמכט, ואילו סופי נאלצה לתת את ידה למנגנון המלחמה הנאצי בין 1940 ל-1941 במסגרת שירות עבודה לאומי כגננת וכאחות.¹

באמצע 1942 הצטרפה סופי שול לאחיה הנס במינכן, והחלה בלימודי פילוסופיה וביולוגיה. אביהם של סופי והנס שול הועמד למשפט בעקבות התבטאות כנגד היטלר ומדיניותו, שנאמרה בשיחה פרטית עם מזכירתו. הוא נשלח בעקבות זאת לארבעה חודשי מאסר. אירוע זה טלטל את הנס, שסלידתו מהמשטר הנאצי קיבלה כעת נופך אישי. בשיחות עם ידידו אלכסנדר שמורל - גרמני ממוצא רוסי שהזדעזע מהמאורעות שחוה כחייל בוורמאכט בשטחי רוסיה - הרהרו שני הסטודנטים בדבר יכולתם להפיץ את רעיון ההתנגדות,

¹ י. אלטמן, הוורד הלבן: סטודנטים ואנשי רוח בגרמניה לפני ואחרי עלייתו של היטלר לשלטון, חיפה, 2007. עמ' 148-157.

וביוני 1942 ניסחו ארבעה כרוזים לוחמניים נגד המלחמה, היטלר, האידיאולוגיה הנאצית ופשעי הצבא הגרמני. הם הפיצו בתוך שבועיים 100 עותקים מכל כרוז. סופי שול, כריסטוף פרובסט, וילי גרף ופרופ' קורט הובר, שידעו על פעילותם של שמורל והנס שול וסייעו להם, נרתמו לקראת סוף 1942 לפעילות מלאה לצדם. הופעתה הצעירה והתמימה למראה של סופי שול סייעה לה להשיג בקלות יחסית נייר, מעטפות ובולים לשם הפצה נרחבת של הכרוזים. בינואר ובפברואר '43 הפיצה הקבוצה שני כרוזים בתפוצה של כמה אלפי עותקים, וכן ריססה כתובות גראפיטי נגד המשטר.

הכרוזים כללו ביקורת מוסרית ישירה ונוקבת על מעשי השלטון הגרמני ועל השתיקה של האוכלוסייה הגרמנית, לנוכח הפשעים שמבצע השלטון הנאצי (בכרוז השני אף מצויינות הרציחות ההמוניות של יהודים בפולין). הכרוזים מעלים אזהרות מפני תבוסה שינחל הוורמאכט ומפני האבדון אליו נעה גרמניה. הם מכילים אמירות דתיות בדבר מחויבותם של בני האדם לאל, ועמדות הומניסטיות נחרצות למען חופש הדיבור, זכויות האדם והאחוה הנדרשת בין בני אדם באשר הם.² נשזרים בכרוזים ציטוטים מכתבי גתה, שילר, אריסטו, לאו-צה והתנ"ך, ונראה שקהל היעד בכרוזים היה האוכלוסייה המשכילה.

לצד ההיבטים המוסריים והדתיים המובהקים המופיעים בכרוזים, מובעת גם תמיכה מרומזת ברעיון הסוציאליסטי האינטרנציונליסטי (בכרוז החמישי), פרי עטו של אלכסנדר שמורל, ומנגד גם התייחסות למצב האסטרטגי של הצבא הגרמני בחזיתות, אשר ניצב בסכנת תבוסה. התייחסויות אלה אינן יכולות להיות מפורשות אך ורק כאמצעים רטוריים מגוונים לשכנוע ההמונים, שכן מחקרים היסטוריים הוכיחו, כפי שאראה בהמשך, כי בקרב חברי הקבוצה אכן שררה מחלוקת אידיאולוגית סביב סוגיות אלה. פרופ' קורט הובר, למשל, פרש משורות התנועה לאחר פרסום הכרוז הרביעי, משום שהתעקש לשבח את חיילי הוורמאכט ולהגן על תדמיתם בכרוזים, תוך ציון כי הצבא נדרש בעל כורחו להילחם במלחמה ללא סיכוי. זאת בעוד שווילי גראף ואלכסנדר שמורל התעקשו לציין כי הוורמאכט מבצע פשעים בלתי-נסלחים. על כן השיקולים המוסריים שהניעו את "הוורד הלבן" היו שזורים במידה כזו או אחרת בעמדות פוליטיות ואידיאולוגיות.

---

² A. Dumbach & J. Newborn, *Sophie Scholl and the White Rose*. Oxford, 2006, pp. 186-203.

סופי שול לא השתתפה בכתיבת הכרוזים, אולם לקחה חלק פעיל וחשוב בהפקתם והפצתם. האחים שול היו אלה שבחרו להפיץ את הכרוז השישי ב-18.2.1943 בקמפוס של אוניברסיטת מינכן, אך נתפסו על-ידי השרת. הם הוסגרו מייד למשטרה, נחקרו במשך מספר ימים על-ידי הגסטאפו והודו בסופו של דבר בכל מעשיהם. בתוך כך נתפסו גם יתר חברי הקבוצה. חמישה ימים לאחר תפיסתם של האחים שול, הובאו השניים למשפט, לצד כריסטוף פרובסט. על השלושה נגזר עונש מוות בעוון בגידה. גזר דינם הוצא לפועל עוד באותו היום.³

ייחודה של סופי שול

בחירתו של הבמאי מרק רותמונד בסופי שול מהווה נקודת שיא בתהליך הנצחתה האינטנסיבית של סופי שול ושל אחיה הנס מאז תום המלחמה. כמחצית מאתרי הזיכרון שהוקמו בגרמניה מ-1945 ועד היום הוקדשו להתנגדות הגרמנית במלח"ע ה-II. מחצית מבין האחרונים הוקדשו ל"וורד הלבן".⁴ כבר בשנים הראשונות לאחר המלחמה העניקו מוסדות השלטון המערב-גרמניים מקום מרכזי להנצחת תנועת "הוורד הלבן" והאחים שול. מ-1946 ומדי שנה, צוין באוניברסיטת מינכן יום השנה למותם של האחים שול בטקס רשמי. בפברואר '46 נקראה הכיכר המרכזית של אוניברסיטת מינכן על שם האחים שול. רחובות אחרים במינכן נקראו על שם יתר חברי הקבוצה. באנדרטאות ובלוחות הזיכרון הודגשו המוטיבציות הדתיות, כמו גם עובדת היותם סטודנטים אחוזי רוח-נעורים ואידיאליזם הומאניסטי. בתוך כך, הובלט חלקם של הנס וסופי שול.⁵ למגמה זו תרם יותר מכל פרסום ספרה של אינגה שול, אחותם המבוגרת של הנס וסופי, "הוורד הלבן", ב-1952.⁶ ספר זה, המבוסס כולו על זיכרונותיה, מתאר את סיפורם של השניים מילדות ועד להפיכתם ללוחמי חופש. הספר כתוב בשפה אישית ולא-אקדמאית, הוא נטול הסברים על ההקשר הפוליטי של פעילות "הוורד הלבן", ומתמקד במוטיבציות המוסריות והנוצריות של חברי התנועה. מעבר לתיאור הלא-מחקרי של פעילות

³ אלטמן, *הוורד הלבן*, עמ' 249-269.

⁴ G. D. Rosenfeld, *Munich and Memory: Architecture, Monuments, and the Legacy of the Third Reich*, Berkely, 2000. p. 311.

⁵ B. Schüler, *"Im Geiste der Gemordeten...": Die "Weiße Rose" und ihre Wirkung in der Nachkriegszeit*, Paderborn, 2000. pp. 164-165.

⁶ I. Scholl, *Die Weisse Rose*, Frankfurt, 1952.

התנועה, היה בספר זה כדי לבודד את האחים שול מיתר חברי הקבוצה, ולתארם כציר המרכזי של פעילותה, ומכאן גם כציר המרכזי של הנצחתה. זאת אף שמבחינה היסטורית חלקם של גרף ושמורל, למשל, לא היה קטן מזה של הנס וסופי שול.

במהלך שנות השישים נחנכו במינכן תשע נקודות הנצחה חדשות ל"וורד הלבן", כאשר אלו מביניהן אשר הכילו כיתוב המתאר את מעשי הסטודנטים, האדירו את החתירה לחופש, חירות, סובלנות וכבוד אנושי. נטייה זו, קבע ההיסטוריון גבריאל רוזנפלד, גילמה תפישה רווחת לפיה הצעירים הללו מתו בשל חטאיהם של אחרים, אך אותם חטאי-אחרים לא זוכים לניסוח מפורש המנסה לעמת בין המתבונן באתר לבין המסר המשתמע ממנו.⁷ שנות השישים היו שנים של תאוצה בכמות האזכורים הרשמיים לזכר סופי שול וחברי התנועה – רחובות, כיכרות, מבני ציבור ועוד כהנה וכהנה אתרים שהוקדשו לזכר חברי התנועה, ובמיוחד לאחים שול. מעבר לבתי-הספר, מכוני המחקר, האוניברסיטאות והאנדרטאות שהוקדשו לאחים שול, כ-100 רחובות ברחבי גרמניה נקראו על שמם. לשם השוואה, רק חמישה רחובות נקראו על-שם וילי גרף.⁸

ב-1980 פורסם בגרמניה ספרו של הרמן וינקה, "החיים הקצרים של סופי שול". ספר זה, כפי שמלמדת החוקרת זהר שביט, הינו חלק מגל של ספרות ילדים שפורסמה בשנות השבעים והשמונים, אשר מחד גיסא עסקה במישרין ברייך השלישי, אך מאידך גיסא התמקדה בפן האישי, ובמצוקותיו הנפשיות של הגיבור העומד בלב המולת המלחמה.⁹ ספר זה, מעבר להתמקדותו הבלעדית בסופי שול, אף מאדיר ומציג אותה ואת חבריה כמי שסגולות אנושיות יוצאות דופן אפשרו להם לעמוד לנוכח האימה שהמיטו שלטונות הרייך השלישי. יש בכך כדי להמחיש, ולו בעקיפין, עד כמה הגרמני הפשוט לא יכול היה להבין את אשר הם הבינו, לא כל שכן לפעול כפי שהם פעלו.¹⁰ יתר על כן, מציג הספר את חברי "הוורד הלבן" כמי שמוטיבציה מוסרית בלבד היא שהניעה אותם לפעול. תיאור זה, שיש בו מיתזציה אינטנסיבית של דמויות האחים שול, נועד, לדעת שביט, להדגיש באמצעות מותם ההרואי ובאמצעות

⁷ Rosenfeld, *Munich and Memory*, pp. 215-216.

⁸ T. Blaha, *Willi Graf und die Weiße Rose*, München, 2003. p. 165

⁹ ז. שביט, *עבר ללא צל: בניית תמונת העבר ב"סיפור" הגרמני לילדים*, תל-אביב, 1999. עמ' 46-47.

¹⁰ שם, עמ' 80.

פירוט סיפור ההתנגדות, את חוסר האונים שעמד בבסיס יחסה של האוכלוסייה הגרמנית למשטר הנאצי.¹¹

הספר, שהיה לרב-מכר ואף תורגם לשפות רבות, מגלם שוב את האופן הייחודי בו פנתה האוכלוסייה הגרמנית אל סופי שול: מוצג בו סיפור היסטורי שאכן התרחש, כשעיקר ההתרחשויות מוצגות כפי שהיו. אלא שבד בבד מוטעמים אלמנטים ספציפיים בסיפור ההתנגדות ומוצנעים אלמנטים אחרים, הנוגעים למוטיבציות אישיות ופוליטיות, וכן לאספקטים חברתיים רחבים יותר של המודעות וההתנגדות באוכלוסייה הגרמנית. בכך נעקרת היכולת להסיק מסיפורם מסקנות ביקורתיות ובעייתיות בעבור האוכלוסייה הגרמנית והזיכרון הגרמני. במקום זאת, מקדש הסיפור את דמותה של סופי שול על חשבון יתר חברי הקבוצה, ומתמקד בלקחים אוניברסאליים מופשטים אשר נדרש מרחק רב על-מנת לייצר מתוכם אמירה היסטורית עניינית על חלקה של האוכלוסייה הגרמנית בצמיחתו של הרייך השלישי. נראה שהספר מראה כיצד פעל אב-הטיפוס המיתי של "הגרמני הטוב" בזמן המלחמה, אולם הוא נמנע מלתהות האם ניתן היה לצפות מיתר הגרמנים לפעול בצורה דומה, כפי שקראו נואשות הכרוזים של תנועת "הוורד הלבן".

אם כן, סרטו של רותמונד אינו אלא המשך ישיר לאופן שבו בודדה תנועת "הוורד הלבן" מתנועות התנגדות אחרות, ולאופן שבו האחים שול, ובייחוד סופי, בודדו מיתר חברי הקבוצה. מעבר לשאלות שנותחו בהרחבה בהיסטוריוגרפיה בדבר הקשר הגורדי בין זיכרון המלחמה לבין זיכרון ההתנגדות בגרמניה, ראוי לשאול מדוע הפכה "הוורד הלבן" למגלמת המובהקת של ההתנגדות הגרמנית, ובתוך כך מדוע הפכה סופי שול למגלמת המובהקת של "הוורד הלבן". שאלה זו צריכה להיות מודגשת לנוכח העובדה שלא הייתה ממקימי התנועה ולא כתבה את כרוזיה, ולנוכח העובדה שבין 10,000 ל-15,000 אזרחים גרמנים הוצאו להורג במהלך שנות הרייך השלישי בגין התנגדות למשטר. בסקר שנערך בשנת 2000 על-ידי העיתון "Bild" נבחרה שול כ"אישה החשובה ביותר בכל הזמנים". סקר של תחנת טלוויזיה מ-2003 הציב אותה ואת אחיה במקום הרביעי ברשימת "הגרמנים הגדולים בהיסטוריה", לפני גתה, איינשטיין, ביסמארק ואחרים. בקרב מצביעים צעירים בסקר, הם הוצבו במקום הראשון.¹² מעמדה של סופי שול וחבריה לקבוצה חורג באופן יוצא דופן ממקרים אחרים של התנגדות, כולל כאלו שאיימו באופן הרבה יותר מוחשי על

¹¹ שם, עמ' 223-3.

¹² Dumbach & Newborn, *Sophie Scholl*, p. v.

שלטונו של היטלר. מבין מאות המקרים של התארגנות של גרמנים כנגד הרייך השלישי, אין מקרה שמשתווה לסופי שול ו"הוורד הלבן" מבחינת החותם שהותירו על התרבות הפופולארית ועל זיכרון המלחמה בגרמניה שלאחר המלחמה.

סיפורה של סופי שול שונה מסיפורם של יתר חברי "הוורד הלבן", משום שהמוטיבציה המוסרית והדתית הייתה הגורם העיקרי בהירתמותה לפעילות המחתרנית, קביעה שלא ניתן לייחס באופן חד-משמעי ליתר חברי הקבוצה. סרטו של רותמונד עמוס אפוא בהדגשת הפן הדתי בפעילותה של סופי שול, בדבקות אמונתה, ובתפילות שנשאה השמימה. כמה וכמה סצנות מציגות את שול מביטה אל מבעד לחלון, נושאת פניה אל העננים, לעתים תוך כדי תפילה, כשהילת אור עוטפת אותה (ראו תמונות 1 ו-2). נוסף על הרקע הדתי של שול, דמותה של שול אטרקטיבית בשל היעדר רקע שמרני, לאומני, אנטישמי או קומוניסטי מוצהר.¹³ מרבית גילויי ההתנגדות בגרמניה היו טעונים במידה כזו או אחרת של רקע אידיאולוגי מסוג זה. לממד הא-פוליטי של התנועה, כפי שהצטייר לרוב, היה אפוא ערך פוליטי רב בהקשר זה, הפונה אל האתוס הדמוקרטי של החברה הגרמנית בת-זמננו, ואינו מניח לפניהם מוטיבציות קלות פחות לעיכול אשר עמדו מאחורי ההתנגדות להיטלר בתקופת הרייך.

אלא שכפי שצוין קודם לכן, הפן הפוליטי היה נוכח בהחלט בפעילותם של חברי התנועה, גם אם הדבר לא קיבל ביטוי של ממש בסרט. בעקבות פתיחת ארכיונים במוסקבה ובברלין לאחר 1990, ובהם פרוטוקולי חקירות ומכתבים שכתבו חברי התנועה, אומתה הטענה שסימנים מפורשים לה ניתן היה למצוא בכרוזים עצמם: המרכיב המוסרי שבפעילותם היה שזור במידה לא מבוטלת בתפישות פוליטיות מגובשות. אלכסנדר שמורל, גרמני ממוצא רוסי, היה קשור בעבותות לתרבות הרוסית ולאידאולוגיה הסובייטית וקיווה לניצחון של צבא ברה"מ. טביעת ידו נמצאת, למשל, בכרוז החמישי, שם נכתב:

¹³ הדוגמא הבולטת ביותר לתנועת התנגדות עם מטען בעייתי היא כמובן אסופת הקצינים בראשות קלאוס פון שטאופנברג, שניסתה ללא הצלחה להתנקש בחייו של היטלר ביולי 1944. הסרט האחרון שנעשה על מקרה זה, "מבצע ואלקירי" בבימויו של בראיין סינגר ובכיכובו של טום קרוז (*Valkyrie*, Bryan Singer, 2008), לוקה בהשמטת הרקע הלאומני והשמרני בפעילותם, ובאי-התייחסות לכך שהקצינים שירתו נאמנה את היטלר ואת תכנית הכיבושים שלו, כל עוד נצחון במלחמה היה בגדר אפשרות ריאלית.

”אל תאמינו לתעמולה הנציונל-סוציאליסטית שהחדירה את הפחד מפני
הבולשביזם עמוק אל תוך עצמותיכם. [...] מעמד הפועלים חייב להשתחרר
ממשטר משעבד, על-ידי כינון סוציאליזם ראוי”.¹⁴

מנגד, אחד המניעים להתנגדות של הנס שול (אף הוא חייל בוורמאכט) וקורט הובר, פרופסור לפילוסופיה באוניברסיטת מינכן, היה מצבה של האומה הגרמנית וסכנת התבוסה שאימה עליה. בכרוז החמישי והשישי ישנן התבטאויות המזהירות מפני האסון שעשוי לנחות על הוורמאכט. בכרוז החמישי נכתב: ”היטלר לא יכול לנצח את המלחמה, אלא רק להאריכה”. גם אם מדובר בטיעון פרגמאטי שנועד לדבר על ליבם של הגרמנים הפטריוטים, מובלע באמירה הרעיון לפיו אילו יכול היה היטלר לנצח במלחמה – אזי ייתכן ומעשיו היו זוכים להצדקה מסוימת. בהקשר זה הזכירה החוקרת כריסטיאן מול כי כל הכרוזים נכתבו אחרי אביב 42, כאשר תמונת המצב במלחמה לא האירה פנים לגרמניה, וכשההפצצות הבריטיות על ערי גרמניה היו בעיצומן. מפלת סטלינגרד היא זו שעומדת בלב הטקסט של הכרוז השישי, אשר נכתב מימים אחדים בלבד לאחר כניעתה של הארמיה השישית.¹⁵

סוגיות אלה, המעידות על מחלוקות פנימיות וניואנסים פוליטיים לא מבוטלים במניעים של חברי תנועת ”הוורד הלבן”, טושטשו בסרטו של רותמונד לכדי מצג של מוסריות זכה-וא-פוליטית מצד סופי שול, אשר מציגה בפני חוקר הגסטפו טיעוני נגד הנשענים על אמיתות מוסריות אבסולוטיות, אמונה באל, חופש הביטוי, לעומת חוסר ההומאניות שמאפיין את השלטון הנאצי כולו. הבחירה בסופי שול אפשרה אפוא הצגת מקרה של התנגדות הומאניסטית ומצפונית למשטר הנאצי. יש להניח שאילו היה נעשה סרט על אחיה הנס או על אלכסנדר שמורל, לדוגמא, על סמך תמליל חקירותיהם בגסטפו, תמונת ההצדקה להתנגדות לרייך השלישי הייתה לובשת פנים אחרות למדי. חשוב גם לציין את העובדה שכאישה סופי שול פעלה כשווה בין שווים לצד גברים. מדובר במקרה לא נפוץ של התנגדות אקטיבית המבוצעת על-ידי אישה בשנים אלו. עובדה זו תרמה להפיכתה למודל הערצה בעידן של תרבות פוליטית המקדמת אתוס ליברלי ושוויוני.

¹⁴ Dumbach & Newborn, *Sophie Scholl*, pp. 199-200.

¹⁵ Christiane Moll. "Acts of Resistance: The White Rose in the Light of New Archival Evidence". In: M. Geyer & J. W. Boyer (eds.), *Resistance against the Third Reich, 1933-1990*, Chicago, 1994. pp. 192-199.

פן נוסף שנדרש היה להיבלע תחת החיבוק של סופי שול ו"הוורד הלבן" הוא הביקורת הקשה שהוטחה בכרוזים (בעיקר באלו שנוסחו על-ידי הנס שול) כנגד העם הגרמני. כך למשל, בכרוז השני נכתב:

"שוב ישן העם הגרמני את שנתו קהת החושים והמטמטמת, באפשרו לפושעים הפאשיסטים להמשיך להשתולל. יחסו האפאתי מתיר לו התנהגות זו. [...] על כך לא יוכל העם הגרמני להינקות מאשם. כל אחד מכם אשם, אשם, אשם".¹⁶

בסרטו של רותמונד, בדומה לאנדרטאות וליתר הסרטים על "הוורד הלבן", הפניות הביקורתיות והנוקבות הללו לא צוינו ולא צוטטו, ובמקום זאת הוזכרו החלקים בהם מועלית ביקורת ישירה על היטלר ומפלגתו, תוך הישענות על האל, ערכי מוסר, חופש דיבור וכבוד האדם.

עם זאת, סרטו של רותמונד אינו נופל למלכודות של אפולוגטיקה שקופה ואנכרוניסטית הנמנעת מהתמודדות ישירה עם הנאצים, פשעיהם וזהותם. לשם השוואה: סרטו של מיכאל פרהובן (Verhoeven) מ-1982, "הוורד הלבן" (Die weiße Rose), מבקש, כפי ששמו מציע, להציג את הסיפור המלא של תנועת "הוורד הלבן" (אם כי "זמן המסך" המוקדש לסופי שול גדול משמעותית ביחס לזה של יתר החברים בתנועה). בסצנה בה מובאים האחים שול וכריסטוף פרובסט למשפט, דמותו של השופט הנאצי אינה מוצגת; במקום זאת רואים הצופים דמות מוצלת ואפלה אשר משמיעה קול אימתני בהקריאה את גזר הדין. את הדימוי הזה ניתן, לדעתי, לפרש כחלק מהקושי להישיר מבט אל הפושע הגרמני ולנסות לקשר בין זהותו של הרוצח הגרמני לבין הסביבה ממנה צמח. בהיסטוריוגרפיה של הזכרון הציבורי בגרמניה יש המצביעים על דפוס התמודדות המתאר את מעשי השלטון כ"פשעים שבוצעו בשם העם הגרמני", מבלי לעמוד על זהותם ועל פרצופם של רבבות הפושעים שלקחו חלק בפעילות המשטר.¹⁷ סרטו של פרהובן ממחיש זאת באופן ויזואלי.

לעומת זאת, סצנת המשפט בסרטו של רותמונד מ-2005 מציגה אווירה שונה לחלוטין. בסצנה זו יש לשופט רולאנד פרייזלר פרצוף, ופרצוף בלתי נשכח – חד, אלים, רצחני, צמא-דם. הסצנה מציגה את הרוע הנאצי באופן בלתי מתווך, ואינה מעמעמת כהוא זה את זהותם של הרוצחים. יתר על כן, בנאום האחרון של סופי שול בבית המשפט, היא מדגישה שבין מניעיהם

¹⁶ אלטמן 'הוורד הלבן' עמ' 199.

¹⁷ Robert G. Moeller. "Germans as Victims? Thoughts on a Post-Cold War History of World War II's Legacies," *History and Memory*. Vol. 17:1-2. Spring/Summer 2005. p. 162.

המוסריים והאידיאליסטים של חברי התנועה, הייתה ידיעתם אודות רציחתם של היהודים. פרוטוקול המשפט לא שרד את המלחמה, אלא רק גזר הדין, ולכן תסריטאי הסרט עיצבו נאום הגנה פרי מוחם, אשר נראה כי תאם את הנרטיב הרצוי של מעשי "הוורד הלבן", והתאימו אותו במידה כזו או אחרת למוסכמות השיח הגרמני של השנים האחרונות אודות מלחמת העולם השנייה ושואת היהודים. בתקופה שבה פשעי הנאצים ככלל, ושואת יהודי אירופה בפרט, מודגשים, מוזכרים ומונצחים - הן באופי האנדרטאות, הן בשיח הציבורי והפוליטי והן בשיח האקדמי הגרמני, מתמקם סרטו של רותמונד היטב בתוך גבולות התקינות הפוליטית של גרמניה בשנות האלפיים.

"הימים האחרונים"

אף על פי שפעילות "הוורד לבן" נמשכה חודשים ארוכים, הסרט נפתח בערב שלפני תפיסת האחים שול ומסתיים עם הוצאתם להורג. שני גורמים יכולים להסביר, לדעתי, את הבחירה הזו. ראשית, כפי שצוין קודם לכן, הצגת פעילות התנועה לאורך החודשים הייתה מאלצת את יוצרי הסרט לעמוד מול דילמות לא פשוטות הנוגעות למרכיבים הטעונים יותר מבחינה פוליטית בפעילות "הוורד הלבן", ובראשם זיקתו של אלכסנדר שמורל לקומוניזם, ודרישתו של פרופ' קורט הובר לציין בכתוב דברי שבח והלל לצבא הגרמני. כמו-כן, פעילותה המחתרית של הקבוצה הייתה מביאה באופן כזה או אחר לעיסוק בסוגיה הטעונה הנוגעת לכך שהעם הגרמני ברובו בודד את המתנגדים שבקרבו, והקיא אותם מסביבתו.¹⁸ אמנם חברי "הוורד הלבן" לא נתפסו בעקבות הלשנה, אולם תנועת "הוורד הלבן" לא הצליחה להפיץ את דברה ברבים, להרחיב את שורותיה או להעצים את היקף פעילותה. בניגוד לרושם שעשוי להתעורר מן הסרט כאילו האחים שול אמרו את מה שהעם חשב ופחד להביע, סכנת ההלשנה השפיעה על צעדיהם לא פחות מאשר נפילה ישירה לידי הגסטאפו.

גורם נוסף להתמקדות בימים האחרונים יכול להיות מוסבר בהדגשת החיבור המובהק בין סופי שול לבין הוצאתה להורג. הסרט כולו מבוסס על ידיעתו של הצופה הגרמני בדבר גורלה הצפוי של סופי שול. למעשה, כל סיפור ההתנגדות של חברי התנועה נדחס ונדחק לכדי הימים המעטים שקדמו

¹⁸ ד. אורבך, "פטה-מורגנה או ראי עקום? היסטוריונים ותנועת ההתנגדות הגרמנית להיטלר", זמנים, גיליון 91, קיץ 2005: עמ' 87-88.

להריגתה של סופי שול. בחירת הזמן – המודגשת ביתר שאת בכותרת הסרט – מחזקת את הקשר המובהק בין התנגדות למוות. חברי הקבוצה לא הספיקו לבצע פעילות משמעותית במיוחד – הפצת שישה כרוזים וריסוס כמה כתובות גרפיטי – בטרם הוצאו להורג, כשגם חבריהם אשר ידעו על פעילותם וסייעו להם באופן פאסיבי נאסרו או הוצאו להורג. משוואה זו, של התנגדות המובילה מיידית למוות בידי המשטר, יכולה להסביר, אם לא להצדיק, את אי-הפעולה של הרוב המוחץ של האוכלוסייה. למעשה, ההיסטוריה של התנועה, פעילותם של מקימה וחבריה, הופכת לכמעט בלתי-רלוונטית בסרט, ואינה מהווה אלא פרטי רקע בדרך לחיזוק הדימוי הפטישיסטי משהו של צעירים גרמנים הנרצחים בדמי ימיהם למען ערכי המוסר ונגד השלטון הנאצי. הסרט משקף אפוא את ההיקסמות מסופי שול לא רק בשל פרטיה הביוגראפיים ואמונותיה, ולא רק בשל מעשיה הקונקרטיים במציאות בה פעלה, אלא גם ובעיקר משום שהוצאה להורג.

ניכר כי הסרט פועל באופן מתוחכם כדי להציג את הסיפור ההיסטורי באופן נאמן למציאות, על סמך שימוש בעובדות היסטוריות ומסמכים מקוריים, ומאידך תוך התאמתו לקהל הרחב הגרמני ולאופן התייחסותו לשאלת ההתנגדות ברייך השלישי; עצם הבחירה בטווח הזמן של חמשת ימיה האחרונים של סופי שול אוצרת בתוכה דה-קונטקסטואליזציה של ההתרחשויות ההיסטוריות אשר הובילו, הלכה למעשה, לאותם ימים אחרונים. בתוך כך כל מה שנותר לצופה הוא סיפור כואב, מרגש, המשקף התרחשות אמיתית, אולם אשר מטואטאים ממנה כל האלמנטים אשר היו יכולים להציב מנגד סוגיות פוליטיות ומוסריות אשר עשויות להקשות על הצופה.

עוצמתם הסמלית של חברי תנועת "הוורד הלבן" ושל סופי שול בפרט, נעוצה בראש ובראשונה בהיותם ציר אחיזה יציב המחבר בין העבר לבין ההווה. במבט לאחור אל שנות העבר של גרמניה, הם מייצגים את דמותה הצעירה, המוסרית, קשוחת המבט אך מלאת החמלה של גרמניה כפי שראויה הייתה להיראות. דמויותיהם של צעירים החרדים לעתידה של גרמניה נוכח מעשי השלטון הנאצי-סוציאליסטי, תוך דבקות בערכים מוסריים – מהוות תמונת מראה אשר יש ערך פוליטי רב בהברקתה ושימורה בטרם תיבלע בין דפי ההיסטוריה. לצורך חיזוק הדימוי הזה נדרשה בסרטו של רותמונד מידה לא מבוטלת של טשטוש פרטים היסטוריים כאלה ואחרים, אשר בעטיה הודרו מניעים פוליטיים, ונדחק הצידה דיון פוליטי ואתי סביב חלקה של האוכלוסייה

הגרמנית ברייך השלישי. כמו-כן, נדרשה מידה רבה של הומוגניזציה למניעים של חברי התנועה ולרקעם האישי, תוך השמטת הפערים האידיאולוגיים והמחלוקות ששררו בקרבם, ואשר המיתזציה שנעשתה להם לא שיקפה באופן מדויק את פעילותם של כמה מהם. ולצד כל זאת, "הוורד הלבן" לא היוו רק נקודת אור בעברה של גרמניה, אלא גם סמן ייחודי לאופן שבו גרמניה מבקשת להיתפש בעיני עצמה ובעיני העולם בימינו. הסרט מעלה מצג אחיד של הרואיקה המטהרת במידה מסוימת את האשמה הגרמנית, ומתמקדת בבחורה צעירה, נאה, הגונה, מוסרית, בלתי-אלימה, קורבן לרצחנות הנאצית. זהו אמנם חלק חשוב בסיפורה של סופי ושל תנועת "הוורד הלבן", אך בוודאי לא כל הסיפור.